

Aija Jansone

KRIEVIJAS ETNOGRĀFIJAS MUZEJA RIHARDA ZARIŅA 1909.–1911. GADĀ VĀKTĀ KOLEKCIJA Pirmavotu studijas

2009. gadā māksliniekam, grafiķim un pedagogam Rihardam Kārlim Valdemāram Zariņam (1869–1939) apritēja 140. dzimšanas diena. To atzīmēja kā Latvijas kultūras darbinieki, tā Krievijas Etnogrāfijas muzejs Sanktpēterburgā.

20. gadsimta 20.–30. gados izdoto fundamentālo trīs sējumu izdevumu “Latvju raksti” zina gandrīz katrs latvietis, arī tā izdevēja Riharda Zariņa vārds ir dzirdēts, bet viņa devums Latvijas etnogrāfiskā materiāla vākšanā un popularizēšanā līdz šim nav izvērtēts.

2008. gada maijā raksta autorei bija izdevība strādāt Krievijas Etnogrāfijas muzeja (20. gs. sākumā saukts par Imperatora Aleksandra III Krievu muzeju) tekstiliju fondos un arhīvā. Brauciena galvenais

Krievijas Etnogrāfijas muzeja ēka Sanktpēterburgā 2008. gada maijā

uzdevums bija detalizēti izpētīt t.s. R. Zariņa fondu, tas ir, latviešu tradicionālās tautas mākslas kolekciju, ko R. Zariņš, pildot vienošanos ar cariskās Krievijas institūciju, savāca, atlasīja un iepirka Latvijā, lai aizgādātu uz jaunizveidoto Imperatora Aleksandra III Krievu muzeju, kurš 20. gs. sākumā sāka veidot etnogrāfisko materiālu kolekciju, kas bija paredzēta Krievijas impērijas nomaļu iedzīvotāju savdabības atspoguļošanai.

Sanktpēterburgā apzinātais materiāls arī noteica rakstā izmantoto avotu bāzi:

- Krievijas Etnogrāfijas muzeja (Российский Этнографический музей – РЭМ) tekstiliju fondi – R. Zariņa kolekcija;
- Krievijas Etnogrāfijas muzeja arhīva (Архив Российского Этнографического музея – Арх. РЭМ) materiāli;
- kultūrvēstures literatūra.

R. Zariņa profesionālo darbību var iedalīt divos posmos: Pēterburgas laiks no 19. gs. 80. gadiem līdz 1919. gadam un Latvijas periods – 1919.–1939. gads. Šī raksta uzdevums ir ieskicēt R. Zariņa darbību Pēterburgas periodā un dot Krievijas Etnogrāfijas muzeja R. Zariņa kolekcijas izvērtējumu.

Rihards Zariņš dzimis 1869. gada 27. jūnijā Valmieras apriņķa Viļķenes pagasta Ķieģeļu muižā, kur viņa tēvs strādāja par muižas pārvaldnieku. Bērnības un skolas gadus viņš pavadīja gleznainajā Līgatnes apkārtnē. Vēlāk vecāki pārcēlās uz Latgali. Jau šajā laikā parādījās zēna izcilās zīmētāja spējas. “Pēc Grīvas vācu skolas beigšanas viņš, paklausot sava zīmēšanas skolotāja – toreizējā Daugavpils pilsētas arhitekta V. Neimaņa padomam, devās uz Pēterburgu un 1886. gadā iestājās Ķeizariskās mākslas veicināšanas biedrības skolā, bet 1888. gadā kļuva Štiglica Centrālās tehniskās zīmēšanas skolas audzēknis.”¹

Štiglica Centrālo tehniskās zīmēšanas skolu Pēterburgā R. Zariņš 1887. gadā apmeklēja kā brīvklauvētājs, bet no 1888. gada ir pilntiesīgs tās audzēknis un skolu absolvē 1895. gadā. Šeit R. Zariņš mācījās ksilogrāfijas un oforta klasē – vispirms pievērsās kokgrebuma specialitātei, pēc tam pārgāja uz V. Matē² oforta darbnīcu. V. Matē darbnīcā viņš apguva akadēmiski stingru, virtuozu zīmējumu, labas oforta tehnikas iemaņas un iemantoja dziļu cieņu pret reālistiskās mākslas tradīcijām.

Pēc Štiglica skolas beigšanas R. Zariņš saņēma īpašu stipendiju (uz 5 gadiem) un 1895.–1899. gadā Eiropas nozīmīgos mākslas centros – Berlīnē, Minhenē, Vīnē un Parīzē papildinājās akvareļu, pasteļu glezniecībā, kā arī grafikā pie vairākiem tā laika ievērojamiem māksliniekiem. “Vispirms R. Zariņš devās uz Vācijas un Austrijas mācību centriem. Berlīnē pie pazīstamā mākslinieka A. Cika³ viņš papildinājās zīmēšanā un ilustrāciju mākslā, Minhenē Mākslas akadēmijā pie R. Zeica⁴ studēja kompozīciju, bet pie M. Dazio⁵ – krāsainās

litogrāfijas tehniku. Pēc tam Vīnē ievērojamā ofortista V. Ungera⁶ darbnīcā R. Zariņš izkopa oforta meistarību, bet 1899. gadā Parīzē apguva akvareļa un pasteļa tehniku.”⁷

1899. gadā R. Zariņš atgriezās Pēterburgā un iesaistījās darbā Krievijas Valstspapīru spiestuvē, kur nostrādāja līdz 1919. gadam. No 1905. gada viņš bija šīs spiestuves mākslinieciskais un tehniskais vadītājs. “Šeit R. Zariņš izstrādājis metus daudzām Krievijā izdotām vērtzīmēm: naudaszīmēm, pastmarkām, obligācijām. Tā, piemēram, pēc R. Zariņa metiem cariskajā Krievijā iespiestas 3, 5, 10, 25 rbļ. naudaszīmes un vairākas pastmarku sērijas.”⁸ Bez tam R. Zariņš strādāja arī par pedagogu – vadīja grafikas klasi Krievijas Valstspapīru spiestuves vakara kursos.

1902. gadā R. Zariņš kopā ar Jāni Robertu Tilbergu, kurš tai laikā vēl bija students, atjaunoja Pēterburgas latviešu studējošās jaunatnes pulciņu “Rūķis”. 1905. gada revolūcijas laikā “Rūķa” biedri aktīvi iesaistījās politiskā žurnāla “Svari”⁹ (1906–1907) sagatavošanā un izdošanā. R. Zariņš bija viens no aktīvākajiem “Rūķa” biedriem.

Jau mācoties Štiglica Centrālajā tehniskās zīmēšanas skolā, veidojās R. Zariņa interese par latviešu folkloru un etnogrāfiju. Vasaras brīvdienā laikā Latvijā viņš sāka vākt un krāt tautas mākslas priekšmetus. Īpaši liela bija R. Zariņa interese par latviešu tautas ornamentu. Viņš rosināja arī latviešu jaunatni “krāt vecās mantas, lai veidotu nacionālu stilu uz seno izgreznojumu pamata”.¹⁰ 1904. gadā kļūstot par žurnāla “Austrums” mākslas amatniecības (tā tolaik dēvēja lietišķi dekoratīvo mākslu) nodaļas vadītāju, R. Zariņš savu ideju popularizēšanai izmantoja šo izdevumu. “Austrumā” R. Zariņš publicējis latviešu tautas tērpu aprakstus, ornamenta paraugus, lūdzis iesūtīt tautas izstrādājumu paraugus vai to zīmējumus. Vēlāk tautas mākslas priekšmetu vākšana izvērtās par mākslinieka mūža aizraušanos.

Tā kā R. Zariņš bija aktīvākais no Štiglica Centrālās tehniskās zīmēšanas skolas latviskas izcelsmes absolventiem, kuram bija liela interese par tautas mākslas priekšmetu vākšanu, 20. gs. sākumā Imperatora Aleksandra III Krievu muzeja Etnogrāfijas nodaļa vērsās pie viņa ar lūgumu palīdzēt iegādāties muzeja kolekcijai latviešu tautas mākslas priekšmetus. Drīz vien tas arī tika veiksmīgi īstenots. Tika savāktas un uz muzeju atvestas divas kolekcijas – viena no Kurzemes, otra no Vidzemes. Šajās kolekcijās ietilpst apģērbs, rotaslietas (saktas), sadzīves priekšmeti (māla trauki) un pat mūzikas instruments (kokle). Atsevišķi priekšmeti datēti ar 19. gs. sākumu/vidu, bet vairākums pārstāv 19. gs. nogales kultūras slāni. Tā ir ne tikai nozīmīga latviešu etnogrāfiskā materiāla kolekcija, bet arī Krievijas Etnogrāfijas muzeja “zelta fonds”.

Pirms R. Zariņa etnogrāfiskos priekšmetus no Latvijas teritorijas 1904. gadā muzejam aizveda Sverdlova kungs¹¹ (diemžēl inventāra

grāmatās sīkākas ziņas par šo vācēju nav). Sverdlova kungs bija vācis materiālus Grobiņas apriņķī (PĒM - T 464), no kurienes muzejā ievests: līgavas vainags, zīda lakats, adītie pirkstaiņi, sarkans vilnas ņieburs, nošūts ar sudraba tresēm/lentēm, vairāki garie linu krekli ar piešuvi, kuri inventāra grāmatās fiksēti kā vīriešu krekli (!), vilnas pusgarie svārki ar oderi un nātnie vasaras svārki, diemžēl nav norādes, vai runa ir par sieviešu vai vīriešu apģērbu. PĒM - T 642 fiksētas 19 saktas no Kurzemes un vairāki priekšmeti no Alsungas: metāla gredzentiņu josta ar sprādzi, domājams, Alsungas sleņģene, austā josta, krāsaini izšūta sieviešu krekla apkakle, vairāki galvas laktaiņi, sievas cepurīte, daži sieviešu krekli, vīriešu nātņa veste, vīriešu vadmalas ziemas pusgarie svārki, sieviešu ņieburs, sieviešu isā jaka, baltā un zilā villaine, adītie cimdi un zeķes, sieviešu svārki ar piešūto ņiebura daļu.

Krievijas Etnogrāfijas muzejā atrodas divi materiālu ziņā apjomīgi tekstiliju fondi (PĒM - T 1968, PĒM - T 1969) un muzeja arhīvā (Apx. PĒM, ф. 1, оп. 2, д. 276) – septiņi dokumenti, kas saistīti ar R. Zariņa ieguldījumu muzeja kolekcijas izveidē.

1) Vidzemes kolekcija (PĒM - T 1968), vākta 1909.–1910. gadā Vidzemes guberņā – Valkas apriņķa Smiltenes pagastā un Cēsu apriņķa Tirzas un Vecpiebalgas pagastā. Uz Imperatora Aleksandra III Krievu muzeju atvestas 67 vienības, to skaitā vīriešu un sieviešu apģērbs, rotājumi (saktiņas), apavi (pastalas), pīpes kāti, kā arī Smiltenes podnieka Jēkaba Drandes (1853–1915) darinājumi – 18 dekoratīvie šķīvji, kuriem zīmējumus izstrādājis pats R. Zariņš. Jāatzīmē, ka šie šķīvji 1937. gadā starptautiskā izstādē Milānā ieguva sudraba medaļu.

2) Kurzemes kolekcija (PĒM - T 1969), vākta 1910.–1911. gadā Kurzemes guberņā – Liepājas apriņķa Grobiņas, Rucavas un Bārtas pagastā. No minētām vietām uz Imperatora Aleksandra III Krievu muzeju atvesti 116 priekšmeti, to skaitā vairākas daļas no vīriešu un sieviešu svētku apģērba komplektiem. Kolekcijā ietilpst vīriešu isie un garie svārki, garās bikses, isā veste, galvassega (ratene). Sieviešu tērps pārstāvēts daudz plašāk: ir liels skaits Kurzemes rotāto kreklu, brunči, ņieburī, dažādas plecu segas, kāju sietavas, prievītes, dūraiņi, pirkstaiņi, zeķes, apavi (pastalas), metāla un dzintara saktas; ir arī mūzikas instruments – kokle.

Visi R. Zariņa no Latvijas atvestie priekšmeti ir ierakstīti muzeja inventāra grāmatās. Ziņas par priekšmetiem gan ir ļoti skopas. Iepazīstoties ar inventāra grāmatu saturu, rodas iespaids, ka ierakstus veicis muzeja darbinieks, kas ir pārzinājis dažādās tekstiliju darināšanas un rotāšanas tehnikas un bijis lietpratējs apģērba sašūšanas tehnoloģijā. Inventāra sarakstos ir nosaukts priekšmets, materiāls – šķiedras, no kādām audums darināts, nereti minēta aušanas tehnika, priekšmeta izmēri, norādīta tā forma (taisnstūris, trijstūris, īss, garš, taisns), dažas

sašūšanas tehnoloģijas detaļas, mēģināts norādīt, kura dzimuma pārstāvji to valkājuši, retu reizi dots tā vietējais nosaukums, ziņas, kad apģērbs valkāts (ikdienā vai godos), ir paskopas, bet datu par to, kam un kad konkrētais apģērba gabals piederējis, vispār nav. Runājot par sieviešu sociālo statusu, vainagi ir minēti kā neprecēto meitu galvas rota, visdažādākās cepures – kā precēto sievu galvassegas. Bet, tā kā šis muzeja darbinieks nav pārzinājis Latvijas materiālu, vairāku priekšmetu aprakstos ir ieviesušās kļūdas. Piemēram, daži lielāka izmēra sieviešu apģērba gabali (divdaļīgie krekli, uzkrekliņi un jakas) ir nosaukti par vīriešu drēbēm.

Aprakstos šur tur pavīd pa kādam vietējam priekšmeta vai rotājuma raksta nosaukumam – tos aprakstu sastādītājs ir ņēmis no R. Zariņa atskaitēm par iepirktajiem priekšmetiem Latvijā un to izmaksām.¹² Piemēram, PĒM - T 1969 (Kurzemes materiālā) inventāra grāmatās fiksēti šādi no Dienvidrietumkurzemes nākušie senie apģērba daļu nosaukumi: *sākrags* (vīriešu garie svārki/mētelis no pelēkas vilnas vadmalas),¹³ *kābarti* (vīriešu īsie svārki no mājas kārtībā austas pelēkas vadmalas un linu dreļļa auduma),¹⁴ *stupline* (precēto sievu galvas sega/cepure no melna zīda atlasa auduma),¹⁵ *namets* (latviešu etnogrāfiskajā literatūrā zināms kā *nāmats* – precētas sievas galvas sega/galvas auts),¹⁶ *marginē* (latviešu etnogrāfiskajā literatūrā zināma kā mārģene – rūtaina sieviešu plecu sega),¹⁷ *drābule* (dreļļa auduma linu plecu sega, sašūta no diviem auduma gabaliem),¹⁸ *bórste* (ar šo nosaukumu tiek apzīmēti dažādi Bārtas sieviešu ņieburī: viens no tumši sarkana vilnas auduma, izšūts ar krāsainiem dzīpariem, otrs pašūts no linu dreļļa auduma).¹⁹

No Vidzemes nākušajā materiālā (PĒM - T 1968) apģērba daļu vai rotājumu vietējo nosaukumu ir mazāk, un to lielākā daļa attiecas uz sieviešu apģērbiem, piemēram, *zaļmala* (Piebalgas precēto sievu galvas sega),²⁰ *ūdranīca* (bebrādas sieviešu ziemas cepure),²¹ *jērenīca* (aitādas sieviešu ziemas cepure),²² *bāne* (sieviešu cepurīte),²³ *nātnene* (nātnā – linu vasaras plecu sega),²⁴ *villaine*, *villene* (vilnas sieviešu plecu sega).²⁵

Arī ornamenta nosaukumu un semantikas skaidrotājiem materiāls ir paskops. Piemēram, ir fiksēti tikai vienas Rucavas adītās zeķes krāsainā vaļņa vietējie rakstiņu nosaukumi: *raibas ausis*, *zirniši*, *pupiņi*, *spurdi*, *vīna koki*;²⁶ zeķu apsēju (prievīšu) rakstiem lietoti nosaukumi: *nadziņi*, *gredzeni*, *kragenī*;²⁷ cimdu raksti saukti: *ausis*, *vingi* (likloči), *sirsniņas*, *nadziņi*, *vaļņi*, *skuja*.²⁸

Vidzemes materiālā adīto cimdu rakstu apzīmēšanai ir lietoti nosaukumi *spēļu raksti*, *cūkactiņas*.²⁹

Lai arī inventāra grāmatās trūkst informācijas, kad un kam šie priekšmeti ir piederējuši, kur un kādos gadījumos tie valkāti, pie rakstītās ziņas dod priekšstatu par konkrētā laika aušanas tehnikas

attīstības līmeni, aužamo stāvu platumu un apģērba audumu proporcijām (izmēriem). Piemēram, runājot par Rucavas villainēm, īpaši par to daudzveidību, aušanas tehnikas niansēm, PĒM - T 1969 fonda 25.–29. pieraksts sniedz ziņas par plecu segu izmēriem: *drābule* – dreļļa auduma plecu sega (2,01×0,91 m), baltā izšūtā villaine (1,93×1,06 m), *mārgene* – rūtainā plecu sega (1,04×0,74 m), baltā izšūtā villaine (1,04×0,74 m), baltā izšūtā villaine (1,56×0,87 m). Tāpat norāde par trīs plecu segu segšanas veidu Rucavā³⁰ – *marginē* (apakšējā), *villaine* (vidējā) un *drābule* (viršējā) – ir dokumentāli fikseta būtiska Rucavas plecu segu komplektējuma nianse.

Vairumā gadījumu muzeja fondos (PĒM - T 1969, PĒM - T 1968) atrodas atsevišķi priekšmeti, bet ievēribas cienīgi ir tieši pilnie apģērba komplekti, lai gan mums trūkst informācijas, vai šie komplekti iegūti no vienas personas un valkāti konkrētā laikā un vietā, vai arī tie ir materiālu vācēju kopā salikti no atsevišķi iegūtiem apģērba gabaliem.

2008. gadā Krievijas Etnogrāfijas muzeja fondos glabājās divi nosacīti pilni apģērba komplekti no Vidzemes, bet muzeja pastāvīgajā ekspozīcijā izstādīti trīs komplekti no Kurzemes: Rucavas un Nīcas sieviešu ceremoniju tērpi un Nīcas vīriešu tērps ar garajiem vadmalas svārkjiem, tikai, manuprāt, laikam un vietai nepiemērotiem apaviem.

Divi apģērba komplekti jeb tā saucamās apģērba kārtas nāk no Vidzemes (PĒM - T 1968). Pirmais ir Vecpiebalgas sieviešu apģērba komplekts, kurā ietilpst krekls ar Piebalgai raksturīgiem iešūtiem pleciem un piešuvi, strīpaini brunči ar ziedainās jostas lencēm, ziedainā josta, balta vilnas villaine ar ieaušām svītriņām malās un galos, cepure (*zaļmalīte*), melnais tūka vainags ar izšūtu pērlišu joslām, strīpains darba priekšauts, linu kabatas lakats, zeķu prievītes, pastalas, adīti dūraiņi. Pilnam šī tautas kostīma komplektam pietrūkst zeķu!

Otrs Vidzemes apģērba komplekts nāk no Tirzas, tā sastāvā ir krekls ar piešuvi, *uzkrekliņš*, strīpaini brunči, linu plecu sega (*nātnene*), balta nerotāta vilnas villaine, ziedainā josta, ar pērlītēm izšūts sarkans tūka vainags, strīpains linu priekšauts, adītas baltas pusgarās vilnas zeķes, zeķu prievītes.

Tekstiliju fondos pilnu Kurzemes sieviešu vai vīriešu apģērba komplektu nav, kaut gan materiāls ir pārstāvēts diezgan plašs. Kā piemēru var minēt nepilno Rucavas vīrieša apģērba komplektu (priekšmetu uzskaitījumā nedodu vietējos nosaukumus, jo izmantajos avotos tie nav minēti): filca cepure – ratene, baltas linu bikses, no pelēkas vilnas vadmalas pašūta un izšūta muduraina veste, garie svārkji – mūsu izpratnē vilnas mētelis, kura apdarei lietota rūpnieciski darināta tumši zaļa lente, bet oderei izmantots, domājams, gatavs no-

austs villaines audums, jo vienā malā redzama plāces auduma strīpa, ko parasti ieaуз izšūšanai paredzētās villaines malās, lai būtu vieglāk skaitīt diegus.

Domājams, materiālu vākšanas laikā ir radušies vairāki pārpratumi apģērba daļu atlasē un nosaukšanā. Piemēram, pie Tirzas vīriešu apģērba komplekta tiek pierakstīta pamaza izmēra, augumam ļoti pieguļoša (sievīšķīga) jaka un *uzkrekliņš*, kas ir izteikts sieviešu apģērbs (par ko vēlāk “Latvju rakstu” izdevumā vārdā nenosaukts autors raksta par Tirzu³¹). Tāpat nav zināms, kādi bijuši vīriešu krekli, jo visi uz muzeju atvestie ir divdaļīgie sieviešu krekli, lai gan lielo izmēru dēļ materiālu vācēji tos ir nosaukuši par vīriešu krekiem.

Līdztekus “mēmajam datējumam” (“sens” vai “laikmētijs” priekšmets) atsevišķos gadījumos R. Zariņš mēģina norādīt priekšmetu “iespējamo” lietošanas (pastāvēšanas) laiku, kā arī to, vai tas ir godu vai darba apģērbs. Piemēram, sieviešu apģērba komplektu no Vecpiebalgas 1910. gadā R. Zariņš datē ar 1825. gadu. Bet 30. gados šī paša apģērba komplekta datējums “Latvju rakstos” ir mainīts – precizēts – 1850. gads, kas jau ir tuvāks vēsturiskai patiesībai. To, ka uz Imperatora Aleksandra III Krievu muzeju atvestās sieviešu un vīriešu apģērba daļas no Dienvidrietumkurzemes lietotas 19. gs. otrajā pusē, R. Zariņš ir atzīmējis pareizi.

Salīdzinoši neliels, bet interesants materiāls par minētās kolekcijas izveides gaitu glabājas Krievijas Etnogrāfijas muzeja arhīvā. Tur atrodas tikai septiņi dokumenti (uz 12 lapām), to skaitā sarakste ar Imperatora Aleksandra III Krievu muzeja Etnogrāfijas nodaļu, divi gari iepirkto mantu saraksti ar cenām, dažreiz ļoti lakoniskiem apģērba gabalu lietojuma, materiāla, formas un rotājuma paskaidrojumiem (piezīmēm), kā arī dažas vēstules – R. Zariņa sarakste ar minētā muzeja vadību. Vēstuļu saturs ir saistīts ar nepieciešamo papildu finansējumu priekšmetu iegādei, kā arī līdzekļu izlietojuma atskaites.

R. Zariņš no Imperatora Aleksandra III muzeja Etnogrāfijas nodaļas divas reizes saņēma pa 200 rubļiem eksponātu iepirkšanai un skrupulozi atskaitījās par naudas izlietojumu.

Lai arī saglabāto dokumentu klāsts ir neliels, tie atklāj interesantas etnogrāfiskā materiāla vākšanas nianšes. Piemēram, no R. Zariņa sarakstes ar Imperatora Aleksandra III Krievu muzeja Etnogrāfijas nodaļas lietvedi N. M. Moģilanski noskaidrojas, ka latviešu kolekcijas veidošanā (materiālu atlasē un iegādē uz vietas Latvijā) R. Zariņam palīdzēja viņa senie paziņas, ar kuriem kopā kādus gadus iepriekš viņš dažādās Latvijas vietās bija vācis tautas dziesmas un pasakas. Tie bija vietējie luterāņu mācītāji, tāpat skolotāji, kuri paši ļoti interesējās par šiem jautājumiem un ar lielu atsaucību vāca šos priekšmetus. Vasaras atvaļinājumu laikā R. Zariņš brauca uz Latviju, iespēju robežās

apciemoja savus paziņas un iepirka viņu savāktos priekšmetus. Bieži vien bija jāiegādājas tie apģērba gabali, ko varēja dabūt, nevis tie, ko gribējās.

Jāņem vērā apstākļi, ka laikā, kad aizsākās R. Zariņa sadarbība ar Imperatora Aleksandra III Krievu muzeju un kad sāka vākt seno tautas apģērbu un etnogrāfisko materiālu jaunizveidotā muzeja kolekcijai, no vienkāršās tautas sadzīves tradicionālais tautas tērps praktiski jau bija izzudis. Dažviet bija saglabājušās tikai atsevišķas apģērba daļas (krekli, plecu segas, galvassegas, cimdi, zeķes), kuras par simbolisku samaksu tika iepirktas. R. Zariņš Latvijā etnogrāfisko materiālu vāca ar domu iegūt pēc iespējas pilnīgākas sievietes un vīriešu apģērba kārtas, bet, tā kā vislielākās problēmas bija ar virsdrēbju iepirkšanu, jo to bija maz vai tās vispār nebija dabūjamas, tad R. Zariņš Bārtā īpaši šim nolūkam vecam skroderim pasūtīja ar izšuvumiem rotātu sievietes jaku un vienus vīriešu garos vadmalas svārkus (PĒM - T 1969/9; PĒM - T 1969/10), šūtus pēc vecā parauga, par katru apģērba gabalu samaksājot 25 rubļus.³²

Iepirkto mantu sarakstos ir precīzi uzskaitīti visi uz Imperatora Aleksandra III Krievu muzeju no Latvijas atvestie etnogrāfiskie priekšmeti. Sarakstos norādītās eksponātu iepirkuma cenas ir brīnišķīgs avots, kas atspoguļo tā laika priekšmetu vērtību skalu. Maksa par priekšmetu bija atkarīga ne tikai no tā izejmateriālu vērtības, ieguldītā darba vai rotājuma sarežģītības pakāpes, bet arī no tā, cik šis priekšmets ir nozīmīgs cilvēkam, no kura tas iegādāts. Domājams, materiālu vācējiem nebija viegli pārliecināt cilvēkus kādu viņiem sirdij tuvu priekšmetu pārdot muzejam, turklāt par iespējami mazāku samaksu. Rezultātā tika iepirkti gadījuma rakstura priekšmeti – bez īpašas atlases, t.i., tika ņemts viss, kas bija pieejams.

Salīdzinot maksu par līdzīgas grupas priekšmetiem Kurzemē un Vidzemē, nākas secināt, ka kurzemnieki prasīja kaut mazliet, tomēr augstāku samaksu par apģērba gabaliem nekā vidzemnieki. No vienas puses, tas izskaidrojams ar to, ka kurzemnieku tērpī (īpaši godu tērpī) bija daudz greznāk rotāti nekā Vidzemē, no otras puses, kurzemnieki no laika gala ir atšķirušies no vidzemniekiem ar augstāku pašnovērtējumu – sava veida iedomību.

Tā par Kurzemes sievietes kreklīm tika maksāti 1,5–4 rubļi, par Vidzemes kreklīm – 2,5 rubļi; par Kurzemes brunčiem – 5,5–12 rubļi, par Vidzemes – 3–7,5 rubļi; par Kurzemes villainēm – 4–12 rubļi, par Vidzemes – 2,5–6 rubļi; nātnā (linu) Vidzemes villaine tika iepirkta pat par 75 kapeikām! Īpaši nozīmīgs ir iegūtais Rucavas plecu segu komplekts no trim priekšmetiem (*drābule, villaine, mārģene*)³³ par 15,8 rubļi, kas ļauj precizēt plecu segu valkāšanas veidu vienas paaudzes dzīves laikā 19. gs. nogalē.

Par Vidzemes priekšautiem tika maksātas 50, 75 kapeikas un 1 rublis. Kurzemes kabatlakats maksāja 50 kapeikas, Vidzemes – 30 kapeikas. Par Nīcas vainagu tika samaksāti 7 rbļ., par Vidzemes ziļu vainagu – 2 rbļ., bet Piebalgas vainags tika iepirkts par 80 kapeikām. Par Kurzemes sievu cepurēm maksāts 1 rublis, bet par Vidzemes – Piebalgas *zaļmalīti* – 50 kapeikas, par Vidzemes ziemas cepuri – 25 kapeikas. Salīdzinoši lēti tika novērtēti adījumi – par Kurzemes pirkstaiņiem tika maksāts no 50 kapeikām līdz 1,35 rubļiem, par Vidzemes – 40–60 kapeikas. Garās mežģiņu adījuma zeķes Kurzemē tika iepirktas par 1–2 rbļ., Vidzemes garās gludās baltās zeķes – par 75 kapeikām, bet par Kurzemes īsajām baltajām zeķēm ar grezno rakstaino valni tika samaksāti 2,5 rubļi. Toties par rūpnieciski darinātām zīda matu lentēm – kaspinēm (komplektā 5) etnogrāfisko mantu iepircēji šķīrās no 4,2 rubļiem.

Interesantas ir vīriešu apģērba gabalu iepirkšanas cenas. Par Kurzemē iegūto filca cepuri ir samaksāti 1,5 rbļ., bet Vidzemē – 1 rublis. Diemžēl nav zināms, cik maksājuši vīriešu krekli, jo visi uz muzeju atvestie ir divdaļīgie sieviešu krekli. Vīriešu linu bikses Kurzemē iepirktas par 1,5 rbļ., Vidzemē – par 1 rubli. Par Kurzemes vīriešu garajiem svārkjiem (*sākrag*s), kuri valkāti ap 19. gs. 40. gadiem, maksāti 1,5 rbļ., par vīriešu īsajiem svārkjiem (*kābarti*) – 2–3 rbļ., par daudz jaunāka laika svārkjiem maksāti 3,5 rubļi. Vidzemes vīriešu īsie svārkji, no pelēkas vadmalas un nerotāti, iepirkti par 2 rubļiem. Par vīriešu zeķēm ar rakstaino valni Kurzemē prasīti 3,5 rbļ. par pāri, bet par daudz vienkāršākām Vidzemes vīriešu zeķēm – 75 kapeikas. Vienīgie apavi, kas tika iepirkti muzejam, vai arī apavi, no kuriem par 65–70 kapeikām labprāt šķīrās Kurzemes un Vidzemes iedzīvotāji, bija pastalas. Pastalas un vīzes daudzus gadsimtus bija latviešu zemnieku darba apavi, tikai 18. gs. beigās turīgākie saimnieki sāka iegādāties šūtos ādas apavus (zābakus, kurpes). 19. gs. otrajā pusē ādas zābaki un kurpes plašāk ieviesās arī vienkāršās tautas sadzīvē, tie bija katram zemniekam. Bet, tā kā šūtie ādas apavi bija varbūt vienīgais pāris un arī dārgi, tos muzeja eksponātu iepircējiem nav izdevies iegūt. Rezultātā muzejā nevar nokomplektēt pilnu 19. gs. otrās puses Kurzemes apģērba komplektu, vismaz kāju āvumu ne.

Paanalizējot priekšmetu iepirkuma cenas, vērojama tendence, ka tauta pašu darinājumus nevērtē tik augsti kā pirktos – rūpnieciski vai amatnieku darinātos, tāpat lētāki ir vecākie priekšmeti, bet jaunākiem ir augstāka cena.

To, ka etnogrāfiskā materiāla vākšanā nepietiek tikai ar priekšmetu sagādāšanu un atvešanu līdz muzejam, R. Zariņš saprata jau materiālu vākšanas gaitā. 1909. gadā, atskaitoties muzejam par Latvijā savāktiem priekšmetiem, mākslinieks piedāvāja līdz tā paša gada rudenim arī uzzīmēt etnogrāfiskos priekšmetus un izgatavot fotogrāfijas.³⁴ Tā

kā Krievijas Etnogrāfijas muzeja arhīvā nav atrodams neviens no solītajiem zīmējumiem un fotoattēliem, jādodomā, ka šis R. Zariņa piedāvājums neatrada dzirdīgas ausis, bet savu ieceri mākslinieks varēja īstenot vēlāk, darbojoties Pēterburgā Olava fondā (1917) un atgriežoties Latvijā pēc 1919. gada.

Lai gan no 19. gs. 80. gadiem līdz 1919. gadam R. Zariņš dzīvoja un strādāja Pēterburgā un arī viņa pamatnodarbošanās bija pavisam cita, apbrīnojama ir viņa neizsīkstošā interese par latviešu etnogrāfiju un aktīvā iesaistīšanās etnogrāfiskā materiāla vākšanā, lai latviešu tradicionālo kultūras mantojumu saglabātu nākamām paaudzēm.

Būdams mākslinieks, R. Zariņš vairāk interesējies par ornamentu un rotājuma izteiksmes līdzekļu daudzveidību, priekšmeta izcelsme un lietojums reālajā dzīvē nav īpaši nodarbinājis viņa prātu. Spriežot pēc Krievijas Etnogrāfijas muzeja tekstiliju kolekcijā un arhīvā saglabātā materiāla satura, nekādus metodiskos priekšrakstus, kā būtu jāvāc etnogrāfiskais materiāls un uz kādiem jautājumiem jārod atbildes, R. Zariņš no pasūtītāja (muzeja) nebija saņēmis. Arī cilvēkiem Latvijā, kas vāca etnogrāfiskos priekšmetus, nav bijusi zināma "it kā izstrādātā" materiālu vākšanas programma. Tāpēc R. Zariņa un viņa palīgu darbošanās bija pašu izpratnes, zināšanu, kā arī vietējo apstākļu nosacīta.

Rezultātā tika savākta liela etnogrāfisko priekšmetu kolekcija (183 priekšmeti), kurā īpaši nozīmīgas ir divas apģērba kārtas no Vidzemes un trīs no Kurzemes. Pārējās atsevišķās apģērba daļas nedod pilnīgu priekšstatu par konkrētā laikā valkāto apģērba komplektu. Tai pašā laikā ar R. Zariņa palīdzību latviešu etnogrāfiskā materiāla kolekcijā ir savākti unikāli priekšmeti, kas ļauj precizēt apģērba darināšanas un rotāšanas nianšes konkrētā vietā un nosacīti arī laikā, kas lielā mērā bija ģeogrāfisko apstākļu, sociāli ekonomiskās situācijas, iedzīvotāju materiālā stāvokļa un daudzu paudžu laikā izveidojušos ģērbšanās tradīciju, kā arī tehnisko iespēju nosacītas.

2008. gadā Krievijas Etnogrāfijas muzejā raksta autore savākusi nopietnu pirmavotu materiālu – fiksēti visi tekstiliju fondos esošie priekšmeti, veikti to uzmērojumi, ir tapušas darba skices, sīki apraksti, kā arī iegūti 254 digitāli fotouzņēmumi ar minētiem priekšmetiem un to detaļām, kas nodoti LU aģentūras "LU Latvijas vēstures institūts" Etnogrāfisko materiālu krātuvē. Savāktais materiāls liek turpināt padziļinātas minētā pirmavota studijas – kopā ar Latvijas teritorijā (muzejos un privātos krājumos) saglabāto materiālu tas varētu dot nozīmīgus precizējumus priekšmetu darināšanas tehnoloģijas attīstībā un izplatības hronoloģijā.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ *Lapacinska V.* Grafika // Latviešu tēlotāja māksla. 1860–1940. – Rīga, 1986. – 59. lpp.
- ² Vasilij Matē (1856–1917) – krievu grafiķis, oforta meistars. No 1884. gada pedagogs Štiglica Centrālajā tehniskās zīmēšanas skolā.
- ³ Aleksandrs Ciks (1845–1907) – vācu grafiķis. Darbojies grāmatu grafikā un lietišķajā grafikā.
- ⁴ Rihards Zeics (1842–1910) – vācu grafiķis, Minhenes Mākslas akadēmijas profesors.
- ⁵ Maksimilians Dazio (1865–1954) – vācu gleznotājs un grafiķis. Mācījies Minhenes Mākslas akadēmijā; vēlāk šīs akadēmijas pedagogs.
- ⁶ Viljams Ungers (1837–1932) – austriešu grafiķis, izcils oforta meistars, Vīnes Mākslas akadēmijas profesors (līdz 1918. gadam).
- ⁷ *Lapacinska V.* Grafika. – 60. lpp.
- ⁸ *Kuple Z.* Lietišķā grafika // Latviešu tēlotāja māksla. 1860–1940. – Rīga, 1986. – 191. lpp.
- ⁹ Žurnālu izdeva un iespieda Pēterburgā K. Brēdenfelda tipogrāfijā divas reizes mēnesī (pavisam iznāca desmit numuru). Pirmo sešu žurnāla numuru izdevējs un redaktors bija A. Purīts, bet, sākot ar 7. numuru, – J. R. Tilbergs.
- ¹⁰ *Pujāte I.* Latviešu ornamenta apzināšana un tā izpētes pirmsākumi // *Ornaments Latvijā. Materiāli mākslas vēsturei.* – Rīga, 1994. – 102. lpp.
- ¹¹ Sverdlova kga vākumi. Российский Этнографический музей. РЭМ - Т 464, РЭМ - Т 642.
- ¹² Архив Российского Этнографического музея (Арх. РЭМ), ф. 1, оп. 2, д. 276, л. 8, 9, 11.
- ¹³ РЭМ - Т 1969 - 1. Rucava.
- ¹⁴ РЭМ - Т 1969 - 4, 5. Rucava.
- ¹⁵ РЭМ - Т 1969 - 18. Bārta.
- ¹⁶ РЭМ - Т 1969 - 24. Rucava.
- ¹⁷ РЭМ - Т 1969 - 27. Rucava.
- ¹⁸ РЭМ - Т 1969 - 25. Rucava.
- ¹⁹ РЭМ - Т 1969 - 37, 38. Bārta.
- ²⁰ РЭМ - Т 1968 - 1. Piebalga.
- ²¹ РЭМ - Т 1968 - 22. Tirza.
- ²² РЭМ - Т 1968 - 23. Tirza.
- ²³ РЭМ - Т 1968 - 21. Tirza.
- ²⁴ РЭМ - Т 1968 - 30. Tirza.
- ²⁵ РЭМ - Т 1968 - 31. Tirza.
- ²⁶ РЭМ - Т 1969 - 83 a-b. Rucava.
- ²⁷ РЭМ - Т 1969 - 92, 93. Rucava.
- ²⁸ РЭМ - Т 1969 - 64, 65, 66, 68, 84. Rucava.
- ²⁹ РЭМ - Т 1968 - 36, 37. Tirza.
- ³⁰ РЭМ - Т 1969 - 25. Rucava.
- ³¹ Tirzas draudzes tautiskais apģērbs ap 1850. gadu // *Latvju raksti.* – Rīga, [b. g.]. – 2. sēj. – 3. lpp.
- ³² Арх. РЭМ, ф. 1, оп. 2, д. 276, л. 11.
- ³³ РЭМ - Т 1969 - 25. Rucava.
- ³⁴ Арх. РЭМ, ф. 1, оп. 2, д. 276, л. 6.

Aija Jansone

ASSESSMENT OF THE HOLDINGS
OF THE RUSSIAN MUSEUM OF ETHNOGRAPHY,
COLLECTED BY RIHARDS ZARIŅŠ BETWEEN 1909
AND 1911

Summary

In 2009, 140 years elapsed since the birth of Rihards Kārlis Valdemārs Zariņš (1869–1939), a man of art, a graphic artist and an educator. Both Latvian and Russian cultural workers celebrated his birthday.

In May 2008, the author of the article had an opportunity to work with the textile deposits and archives in the Russian Museum of Ethnography (at the beginning of the 20th century bearing the name Emperor Alexander III Russian Museum) in St. Petersburg. The objective of the research was a detailed study of the so-called Rihards Zariņš' funds – a collection of the traditional Latvian folk art. Contracted by the tsarist Russia, Rihards Zariņš made field trips to Latvia in order to gather, sample and purchase items for the collection. They were delivered to the recently founded Alexander III Russian Museum. At the beginning of the 20th century, the museum started assembling ethnographic collection with the aim to demonstrate the ethnic originality of the people living in the peripheries of the Russian Empire.

The following findings in St. Petersburg served as sources for the article:

- Rihards Zariņš' collection at the textiles deposits of the Russian Museum of Ethnography (PĒM);
- Archives of the Russian Museum of Ethnography (Apx. PĒM);
- Literature on cultural history.

One can divide Rihards Zariņš' professional activity in two phases: St. Petersburg period (the 1880s) and Latvia period (1919–1939, the last 20 years in Zariņš' life). The present article will deal with Zariņš' activities during St. Petersburg period; also, it will provide an assessment of the holdings of the Russian Museum of Ethnography collected by Rihards Zariņš.

The Russian Museum of Ethnography is holding two sizeable textile deposits (PĒM - T 1968, PĒM - T 1969). As to its archives (PĒM, ф. 1, оп. 2, д. 276), it is storing documents related to Rihards Zariņš' activities and contribution to assembling the collection for the museum.

1) Vidzeme collection (PĒM - T 1968) was gathered in 1909–1910 at Vidzeme province (Smiltene parish of Valka district, and Tirza and Vecpiebalga parishes of Cēsis district). Altogether 67 units were delivered to the Emperor Alexander III Russian Museum, including men's and women's articles of clothing, ornaments (small brooches), leather footwear (*pastalas*), pipe-stems, as well as earthenware by Jēkabs Drande

(1853–1915), a potter from Smiltene who made 18 ornamental plates, with Rihards Zariņš as the author of the ornaments. It is worth mentioning that these plates were awarded a silver medal in the 1937 International Craft Exhibition in Milan.

2) Kurzeme collection (PĒM - T 1969) was gathered in 1910–1911 at Kurzeme province (Grobiņa, Rucava and Bārta parishes of Liepāja district). 116 items were delivered to the Emperor Alexander III Russian Museum: several men's and women's articles of festive clothing, knitted mittens and gloves, socks, *pastalas*, metal and amber brooches, as well as *kokle*, a string musical instrument.

Rihards Zariņš' idea of collecting ethnographic material was to obtain as far as possible complete sets of male and female clothing. The result was a sizeable collection of ethnographic objects (183 units). There are two complete sets of clothing from Vidzeme and three from Kurzeme in the collection. The remaining individual clothing items fail to provide a comprehensive understanding of a set of clothing worn during the particular period.

The archives of the Russian Museum of Ethnography contain relatively few, albeit interesting documents witnessing the collection gathering process (PĒM, ф. 1, оп. 2, д. 276). There are only seven documents on 12 pages in the files, including correspondence with the Ethnography Department of the Emperor Alexander III Russian Museum, as well as two long lists of purchased objects and prices, with occasional laconic comments regarding the purpose, material, shape and ornament of a particular article of clothing, and also a couple of letters, i. e. Zariņš' correspondence with the top management of the museum. The letters mostly are requests for extra funding needed for the purchases of items, as well as accounts on the expenditures.

Since Rihards Zariņš was a man of art, he was more interested in the diversity of the ornaments and less concerned about the origin and usage of the item itself.

According to the findings, the museum, Rihards Zariņš' contracting authority, had neither provided any methodological guidelines for gathering ethnographic materials nor defined questions that needed an answer. Nor had the involved field agents in Latvia been introduced to the allegedly developed assembling programme. This is why the activities of Zariņš and his helpers were largely dictated by their own understanding and know-how as well as the local situation.

Nevertheless, the Zariņš' Latvian ethnographic collection comprises unique items allowing to identify the nuances how these articles were manufactured and ornamented in the particular vicinity at that time. The individual peculiarities were largely dictated by geographic and socioeconomic factors, welfare, dressing traditions established over many generations, as well as technical possibilities.